

תבא ב

וכבר אמר רבינו ז"ל [בשרשיו בריש ספר המצות] בעיקר [שורש] הרביעי שאינו ראוי למנות את הציווים הכוללים המצות.

[ויש להוסיף ביאור בזה שכל המצות כולן נקראות „דרכיו” של הקב"ה, שאין זה רק מפני שהקב"ה ציווה אותנו ללכת בהן, אלא שהן הדרכים שהוא ית' הולך בהם, כמרוז"ל¹¹ עה"פ¹² מגיד דבריו ליעקב גו', שהקב"ה מקיים כביכול כל המצות, „מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור” (וכדאיתא בגמ' ש„הקב"ה מניח תפילין¹³ „הקב"ה מתפלל¹⁴ ועוד), ולכן, הרי המצות כולן הן „דרכיו” של מקום. וכן מפורש בזהר¹⁵ עה"פ¹⁶ „כי ישרים דרכי ה'", שכל התורה היא „אורחיו דקוב"ה"].

והשיב ע"ז הר"א בן הרמב"ם, כי „עיקר גדול בדת .. שאין אנו סומכים על מה שמורה עליו פשוטו של הכתוב [בלבד, כשיטת „הקראים”] אלא על מה שמורים עליו הכתוב והקבלה ביחד .. וגם לו יורה פשט הכתוב הזה בהחלט שהכוונה בו לקיום כל המצות, אעפ"כ חייבים אנו להאמין שהוא מצוה פרטית מפני שהקבלה מפרשת בנוגע אליו מה הוא נקרא חנון וכו' .. אין זאת מצוה כוללת לפי מה שבארה הקבלה, וכמו שמבאר בהמשך התשובה ההכרח ע"ז גם

א. כתב הרמב"ם בספר המצות: „מצוה ה, היא שצונו להדמות בו יתעלה כפי היכולת והוא אמרו והלכת בדרכיו. וכבר נכפל זה הציווי ואמרי ללכת בכל דרכיו ובא בפירושי מה הקב"ה נקרא חנון אף אתה הי' חנון מה הקב"ה נקרא רחום אף אתה הי' רחום מה הקב"ה נקרא חסיד אף אתה הי' חסיד (ו)זה לשון ספרי¹⁷]. וכבר נכפל זה הענין בלשון אחר ואמר¹⁸ אחרי ה' [אלקים] תלכו ובא בפירושי שרצה לומר ההדמות בפעולותיו הטובות והמדות הנכבדות שיתואר בהם האל יתעלה כו'.

ובתשובות ר' אברהם בן הרמב"ם איתא — ששאלו אותו, „הרי [מצוה זו] היא כוללת את המצות כמו שמתבאר מן הכתובים החוזרים בענין זה ככתוב* בכל הדרך אשר צוה ה' אלקים אתכם תלכו, וכמו כן כ"י תשמור את כל המצוה הזאת [לעשותה] אשר אנכי מצוך היום וכו' ללכת בדרכיו כל הימים וכמו כן ועתה¹⁹ ישראל מה ה"א שואל מעמך,

(1) פרשתנו כה, ט.

(2) עקב יא, כב [אבל מ"ש שם לפני' (י, יב) „ללכת בכל דרכיו”, קאי על כל המצוות, והוא ציווי כולל, כדלקמן הערה 17].

(3) ספרי עה"פ (בשנינו לשון).

(4) כ"ה כסהמ"צ הוצאת העליר וקאפח. ולפנינו ליתא.

(5) פ' ראה יג, ה.

(6) סוטה יד, א.

(7) פריימן (ירושלים, תרח"צ) סי' סג. הועתק ברמב"ם הוצאת שולזינגער (ג.י. תש"ז) כרך ההש' למה סי' ג.

(8) ואתחנן ה, ל.

(9) שופטים יט, ט.

(10) עקב י, יב.

(11) שמור פ"ל, ט.

(12) תהלים קמז, יט.

(13) ברכות ו, א.

(14) שם ז, רע"א.

(15) ח"א קעה, ב. וראה בארוכה ביאורי הזהר

שם (וישלח יט, ב ואלך). וראה לקמן הערה 56.

(16) הושע בסופו.

מלשון הכתוב, ש"אחרי שאמר כי תשמור את מצות ה"א, אשר הוא כולל כל ה"מצות, הוסיף עליו ואמר והלכת בדרכיו, שבנוגע אל זה ה"א אפשר להעלות על הדעת שאינו מוכרח כהכרח המצות, מאחר שהמצות הן מעשיות, והלכת בדרכיו אלו דברים התלויים במדות כפי שפרשה הקבלה מה הוא נקרא חנון . . . וכללו של דבר הוא שמהוספתו והלכת בדרכיו על התנאותו במצות ככלל ית"באר שהכוונה היא לדבר זולתי המצות המפורשות בתחילה"י.

והיינו, ש"הלכת בדרכיו" אינו ציווי כולל, כי לפי ה"קבלה" אין הכתוב"י מדבר בקיום כל המצות כולו, אלא איירי רק ב"דברים התלויים במדות", כמו חנון, רחום וכיו"ב.

ב. ויש מקום לדון בזה: אם, "דרכיו" בכתוב זה קאי רק על "דברים התלויים במדות", אי"כ אין חידוש במצוה זו – כי ההנהגה של רחום וחנון וכיו"ב נכללת במצות, ואהבתו לרעה כמוך"י¹⁷, וכמ"ש

(17) נוסף על ההכרח שכתב שם לפני"ז, ש"לו ה"י המקרא . . . והלכת בדרכיו מצוה כוללת ה"י אומר כי תשמור . . . ללכת בכל דרכיו כמו שאמר בפרשת ועתה ישראל מה ה"א שואל מעמך".

וע"פ דבריו מובן הטעם שהרמב"ם (וכן שאר מוני המצות) נקט לעיקר המצוה את הכתוב (דפר' שתנו) "והלכת בדרכיו", ולא הכתוב ד, ללכת בכל דרכיו" (שעליו בא פירוש הספרי) – כי ל"י, "והלכת" מורה (יותר) על ל"י ציווי [אלא שעדיין צע"ק מדוע לא נקט (לעיקר) הכתוב ד, "אחרי ה"א תלכו" (שהובא בסוטה שם). וי"ל כי שם יש לפרש כפי הרמב"ם עה"ת שם. ואכ"מ].

(18) אף ש"ללכת בכל דרכיו" שבפ' ועתה ישראל הוא ציווי כולל (כנ"ל הערה הקודמת) וכן הכתוב, "בכל הדרך אשר צוה גוי" (שהובא בהשאלה), כמ"ש בהתשובה ב.

(19) קדושים יט, יח.

(20) בהל' דעות (פ"א ה"י). הובא לקמן בפנים)

הרמב"ם¹⁸, "שצונו בחמלה והרחמנות וה"צדקה והחסד והוא אמרו ואהבת לרעה כמוך". ובלשון הרמב"ם בשרש ד' (הנ"ל) "לא צוה לעשות דבר זולת מה שידענו".

וכן כתב הרמב"ם¹⁹ לענין "ביקור חולים ונחום אבליים וקבורת מתים [שפעולות אלו הן "מדותיו של הקב"ה", כדאיתא במס' סוטה] בפירוש הפסוק: "אחרי ה"א תלכו", "הלך אחר מדותיו של הקב"ה מה הוא מלביש ערומים כו'".

מביא הרמב"ם (ב"פירוש מצוה זו") גם "מה הוא נקרא קדוש אף אתה ה' קדוש", ועל דרך זו קראו הנביאים לא"ל בכל אותן הכינויים אך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גבור חזק וכיו"ב. ולכאורה כמה ממדות אלו אינן שייכות למצות, ואהבת לרעה כמוך"י²⁰.

אבל – הציווי "ה' קדוש" הוא ציווי כולל (כמפורש בסהמ"צ שם שורש ד'), וגם שאר המדות כבר "ידענו" לכאורה ממצות אחרות ואין צורך בהציווי "והלכת בדרכיו".

ולהעיר מספר החינוך (מצוה תרי"א), שמפרש "והלכת בדרכיו" – שנצטוונו לעשות כל מעשיו בדרך היושר והטוב . . . ולהטות כל דברינו אשר בינינו ובין זולתינו על דרך החסד והרחמים כו" (אלא שאכ"כ ב"דני" המצוה מפרט ג"כ דברים שבין אדם למקום. ע"ש). והרמב"ם בסהמ"צ מביא רק חנון רחום וחסידי, וכן בגמ' סוטה (שהובא לקמן בפנים) הובאו רק הנהגות של גמ"ח. ואכ"מ.

(21) סהמ"צ שורש ט', וראה שם מל"ת שב.

(22) סהמ"צ שורש ב', וראה גם הל' אבל רפ"ד.

(*) והוא מוסיף ר"פ קדושים (פכ"ד, ד. וראה תנחומא שם ב (ותי"ב שם ב. ד.) כשם שאני קדוש כך תהיו קדושים. ובתו"כ ר"פ קדושים. מחקה למלך" (נראה קרבן אהרן ועוד שם, שהכוונה ש"תחקה . . . תהי' דומה למלך"). וראה מו"נ ח"א ספני"ד. כמו שביארו בפירוש קדושים תהיו".

(**) ובמו"נ שם משמע, שהציווי, להדמות לו יתעלה כפי היכולת כולל כל ה"יג מדות, וגם מדת פוקד עון גו' השייכת לעונש.

רגש האהבה שבלב²⁸ — וכאשר האדם מרגיש אהבה בלבו, ה"ז מעורר בדרך ממילא גם רגש של רחמים²⁹ וכו' כלפי חבירו.

(ב) הלשון „והלכת בדרכיו“ מורה על ענין של עשי', הנהגה בפועל, ולא (רק) רגש שבלב. וכפשטות לשון חז"ל הנ"ל „אף אתה הלכתי ערומים כו' בקר חולים כו'“. וכסיום דברי הרמב"ם בסהמ"צ כאן „נכפל זה הענין . . ההדמות בפעולותיו הטובות כו'“.

[וכמשנ"ת במק"א³⁰, ש"ל שזהו ההפ' רש בין שני מרז"ל בענין זה — (א) „הלך אחר מדותיו של הקב"ה“ (בהתאם ללשון הכתוב „אחרי ה"א תלכו“, „והלכת בדרך כיו“, „ללכת בכל דרכיו“, (ב) „הדבק ב"דרכיו“³¹ (כלשון הכתוב „ובו תדבקו“³², „ולדבקה בו“³³) — שהליכה בדרכיו ומדותיו היא ההנהגה בפועל ע"פ מדותיו של הקב"ה, והדבקות במדותיו היא הרגש שבלב (כפשטות מובנה של דביקות, שהוא ענין הרגשי)].

(28) כלשון הרמב"ם „לאהוב“, וראה שם מל"ת ש.ב.

(29) כמפורש בסהמ"צ שם „אהבתו וחמלתו“. וכן ל' הרמב"ם בפרש"ט (שהובא לעיל בפנים).

(30) שיחת מוצשק"י שבת תשל"ד.

(31) פרש"ט פ' ראה יג. ה. וראה גם רש"י שבת קלג, ב ד"ה הוי דומה „לדבק בדרכיו“. מאירי בחבור התשובה (מ"א ספ"א) „וכבר אמרו ז"ל הדבק בדרכיו“. ובפני משה לירושלמי פאה (פ"א ה"א ד"ה אדמה לו) „כדדרשינן מולדבקה כו' (עקב יא, כב). וראה גם או"ת להד"מ עה"פ עקב שם „אמרו רבותינו ז"ל וכי אפשר לדבק כו' אלא הדבק במדותיו מה הוא כו'“. וכ"ה בתניא אנה"ק סט"ו (קכג, ריש ע"ב). וראה ספרי עה"פ „למוד הגדה שמתוך כך כו' ומדבק בדרכיו“.

(32) פ' ראה שם.

(33) עקב שם.

(34) כמו „ותדבק נפשו בדינה“ (וישלח לד, ג).

וראה בארוכה לקוש"ד ע' 55 ואילך.

אף אתה כו' הקב"ה ביקר חולים כו' אף אתה כו' הקב"ה ניחם אבלים כו' אף אתה כו' הקב"ה קבר מתים כו' אף אתה כו' . . אלו הפעולות כולם ודומים להם נכנסות תחת מצוה אחת . . והוא אמרו יתברך ואהבת לרעך כמוך“.

[ואף שהרמב"ם לא מנה פרטים אלה בספר המצות כאן³⁴, הרי כתב בפירוש „וכבר נכפל זה הענין בלשון אחר ואמר אחרי ה' [אלקיכם] תלכו ובא בפירוש [היינו מחז"ל הנ"ל דסוטה] שרצה לומר ההדמות בפעולותיו הטובות והמדות הנכבדות כו'“, הרי שהרמב"ם ס"ל ש"פרטים אלה הם בכלל הציווי ד"והלכת בדרכיו"³⁵].

ג. לכאורה יש לומר, שכוונת הר"א בן הרמב"ם במ"ש „שהמצות הן מעשיות, והלכת בדרכיו אלו דברים התלויים במדות“, היא — שהציווי ד"והלכת ב"דרכיו" הוא (לא על ההנהגה במעשה בפועל באופן של רחמים וכו', אלא) על הרגש שבלב — וזהו החידוש בציווי זה שלא ידענו ממקום אחר.

אבל אין זה תירוץ מספיק, כי:

(א) מפשטות לשון הרמב"ם (הן בספר המצות³⁶ והן בספר היד³⁷) משמע, שהציווי „ואהבת לרעך כמוך“ כולל לא רק הנהגה באופן של ריעות כלפי חבירו³⁸, אלא גם פשוטו כמשמעו ד"ואהבת" —

(23) משא"כ בסמ"ג מ"ע ז, שמביא רק הא דסוטה (ולא דרשת הספרי). וראה הערה הבאה.

(24) וראה השגות הרמב"ן לסהמ"צ שורש א' (ד"ה והתשובה ג'). הוא (הרמב"ם) תפס הלשון השנוי בספרי ובעל ההלכות תפש לו הלשון השנוי בגמ' רא.

(25) מ"ע רי. וכן במנין המצות שבריש ס' היד.

(26) הל' דעות פ"א ה"ג.

(27) כמשמע בסמ"ג מ"ע ט: מצות ואהבת לרעך כמוך כללו של דבר דעלך סני לחברך לא תעבד.

יתעלה כפי היכולת³⁹, שהתנהגותו ב־רחמים וחנינה כוונתה ומטרתה היא להתדמות לבורא (אלא שבדרך ממילא באה ההנהגה בפועל).

ונמצא, שמצוה זו היא מחובת ה־לבבות, שכוונת האדם בהנהגתו ברחמים וחנינה וכו' צ"ל (לא) (רק) משום שהשכל מחייב להתנהג באלו הדרכים משום שהן הנהגות טובות וישרות, (אלא) כדי „להדמות בו יתעלה“, דמכיו שדרכים אלו הם דרכיו של הקב"ה, לכן הוא מתדמה לו, וכדיק לשון רז"ל „מה הוא כו' אף אתה כו'“, שכל כוונת האדם בהליכה זו היא כדי להתדמות לבורא.

[אינן זו־סתיירה למשנת"ל ש„והלכת בדרכיו“ אינו ציווי על הרגש שבלב, אלא על ההליכה (ועשי) בפועל בדרכיו — כי אין הביאור שולל ההליכה בפועל (ואדרבא, כנ"ל), כ"א שבנוד"ד ההדגשה היא בכוונת ותוכן ההליכה בדרכיו של הקב"ה, שאינה אלא „להדמות בו יתעלה“, דברים שבלב וכוונת האדם, שהליכתו בדרכים אלו היא רק משום שהם „דרכיו של הקב"ה].

ומתורץ בפשטות הטעם ש„והלכת בדרכיו“ אינו ציווי כולל — מפני ה־חידוש בכוונת ההליכה בדרכים אלו, „להדמות בו יתעלה“⁴⁰.

ה. ויש לומר, שלפ"ז יש נפקותא גם באינן העשי' בפועל — ובהקדם דברי הרמב"ם בספר היד, בפירוש המצוה ד„והלכת בדרכיו“:

(39) כלשון חז"ל (שבת קלג, ב. וכן ירושלמי פאה שם. מס' סופרים פ"ג הי"ג. מכילתא בשלח טו, ב) „היי דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה כו'“. (40) ולא מפני שהציווי מוגבל ל„דברים התלויים במדות“ [וראה לקמן סוס"ז הטעם שחז"ל פירשו שהכתוב קאי רק במדות. וראה לקמן הערה 52].

וכן מוכח מדברי הרמב"ם במורה נבוכים³⁵, שמביא³⁶ ש„תכלית מעלת ה־אדם להתדמות לו יתעלה כפי היכולת [שהוא הציווי ד„והלכת בדרכיו“, כלשונו בספר המצות כאן] כלומר שנדמה מעשינו למעשיו . . אמרו מה הוא חנון אף אתה ה' חנון מה הוא רחום אף אתה ה' רחום“ — שהדיק בזה „שנדמה מעשינו למעשיו“, וכמו שביאר שם ב־ארוכה³⁵, שדרכיו של הקב"ה שהן מדור תיו „הם תוארי מעשיו“, ש„עושה פעולות הדומות לפעולות הנעשות על ידינו כתוצאה ממדות כלומר מתכונות נפשיות, לא שהוא יתעלה בעל תכונות נפשיות“, וזוהי תכלית השלימות בהנהגת האדם, ש„ייעשו על ידו פעולות אלו במדה וב־מי שראוי לכך, לא מתוך סתם התפעלות . . כל התפעלות רעה“³⁷. עיי"ש בארוכה.

ד. ולכן נראה, שהחידוש בציווי דוהלכת בדרכיו „זולת מה שידענו“ — מבואר בדברי הרמב"ם עצמו, שמדייק „היא שצונו להתדמות בו יתעלה כפי היכולת“, והיינו ש„והלכת בדרכיו“ אינו ציווי הבא לחייב את האדם על ההנהגה (בפועל) ברחמים וחנינה וכיו"ב³⁸, כ"א הוא ציווי על ההתדמות — „להדמות בו

(35) ח"א פנ"ד (מועתק ע"פ תרגום קאפח).

(36) בסוף הפרק.

(37) ובפרט במדת העונש (ראה לעיל הערה 20 בשה"ג הב'). אשר [נוסף לזה שפעולות הרחמנות והסליחה כו' צ"ל „הרבה יותר מפעולות העונשיות“ — מ"נ שם — הרי מדת העונש] ודאי שאסור להיות בזה שום רגש של כעס, כמ"ש במ"נ שם „והוא בלתי כעוס ולא רגז ולא שונא לו“ [משא"כ בפעולות הרחמנות כו', שודאי שצריך להיות גם רגש הרחמים שבלב, אלא שצ"ל באופן שלא יהי' בסתיירה להנהגה „כפי שראוי“, ויביא את התועלת הרצוי].

(38) כמשמע מ' החינוך (נעתק לעיל הערה

שהם „כל אותן הכנויין“ של חנון ורחום וכו' שנקרא בהן הא-ל⁴⁵.

ועכצ"ל דהיינו הך, שכאשר האדם מנהיג עצמו ב„דרכים טובים וישרים“ אלו כדי „להדמות אליו כפי כחו“, ה"ז גופא מחייבו „ללכת בדרכים האלו הבינונים“.

ו. ויובן זה ע"פ המבואר במו"נ (הנ"ל) שדרכיו ומדותיו של הקב"ה הם „תוארי מעשיו“, היינו „פעולות הדומות לפעולות הנעשות על ידי בני אדם מתוך התפעלות ותכונות נפשיות“, וממשיך ש„ראוי למנהיג המדינה . . . להתדמות בתוארים אלה וייעשו על ידו פעולות אלו במדה ובמי שראוי לכך לא מתוך סתם התפעלות . . . כי כל התפעלות רעה“, ומביא דוגמא – „ויהי פעמים ל־מקצת בני אדם רחום וחנון לא מתוך סתם רגישות וחמלה אלא כפי הראוי ויהי פעמים למקצת בני אדם נוטר ונוקם ובעל חמה כפי הראוי להם ולא מתוך כעס . . . ותהי' מגמתו להפיק מה שיש באותה הפעולה מן התועלת ה־גדולה לבני אדם רבים“, ומסיים (כנ"ל) ש„תכלית מעלת האדם להדמות לו ית־עלה כפי היכולת . . . שנדמה מעשיו למעשיו“.

ומהמשך הענין משמע, דמ"ש הרמב"ם שאצלו יתברך כל המדות הן פעולות שאינן מתוך התפעלות, אין כוונתו בזה לשלול ענין ההתפעלות והשינוי רק

בריש ה' דעות מאריך הרמב"ם ש„הדרג' הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות“, ומביא דוגמאות לזה, ומתן – ש„לאוי יכעוס אלא על דבר גדול ש־ראוי לכעוס עליו כו' לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להן וכו'“. ואחרי אריכות הביאור אודות „מדה בינונית“ שבכל הדיעות, הוא ממשיך⁴⁶: „ומצוין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר ו־הלכת בדרכיו“. ובהלכה שלאח⁴⁷: „כך למדו בפירוש מצוה זו, מה הוא נקרא חנון אף אתה ה' חנון מה הוא נקרא רחום אף אתה ה' רחום מה הוא נקרא קדוש אף אתה ה' קדוש, ועל דרך זו קראו הנביאים לא־ל בכל אותן הכנויין כו' להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו“. ובהלכה שלאחרי⁴⁸ מבאר הרמב"ם „כיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו . . . על פי הדעות האמצעיות כו'“, ומסיים „ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו דרך ה'“.

ולכאורה הדברים תמוהים – שה־רמב"ם כולל כאן בהציווי ד„והלכת בדרכיו“ שני ענינים שונים, שלכאורה אין קשר ביניהם: (א) „מדה בינונית שב־כל דעה ודעה“, (ב) „דרכים טובים וישרים“ ש„חייב אדם להנהיג עצמו בהן“,

(45) ועד"ז בחינוך מצוה תריא. – ולהעיר מ־שו"ע אדה"א ז"ח (סקנ"ו ס"ג), שמפרש מצות „והלכת בדרכיו“ – „צריך להדמות עצמו בהם [ב„כל המדות שיש באדם“] לבוראו ולמאוס ברע שבהם ולבחור בטוב“, ולא כתב ש„מצוין אנו ללכת בדרכים אלו הבינונים“ (ורק בהמשך הסעיף כ' „ינהוג בדרך המיצוע הוא דרך הטובה והישרה“), ואכ"מ.

(41) ל' הרמב"ם שם פ"א ה"ד.

(42) שם סוף ה"ה. – ולכמה נוסחאות כאן היא התחלת ה"ו (ראה ס' המדע – ירושלים, תשכ"ד. וישנ"ו). וראה מגדל עוז.

(43) ה"ו.

(44) ה"ז.

היא באופן של רחמים ופעמים במקצת בני אדם כו'.

ז. ע"פ משנת"ל שנקודת החידוש בציווי, והלכת בדרכיו" היא – "להדמות בו יתעלה כפי היכולת", יש לבאר ג"כ דיוק לשון הכתוב, "והלכת בדרכיו", הליכה דוקא⁴⁶:

"הליכה" ענינה – עלי' מדרגא ל-דרגא (כמ"ש⁴⁷, "ילכו מחיל אל חיל"), ובעיקר – עלי' למדריגה שהיא למעלה נעלית באין ערך למדריגתו הקודמת.

[שזהו הטעם שהמלאכים נקראים ב-שם עומדים, כמ"ש⁴⁸, "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה", לפי שעומדים כל ימיהם במדריגה אחת⁴⁹ – דלכאורה אינו מובן: הרי מבואר בכ"מ שמלאכים עולים תמיד בעילוי אחר עילוי, וזהו השיר שלהם וכו', ומהו הפירוש, "שעומדים כל ימיהם במדריגה אחת"? ומבואר בזה⁵⁰, שהעליות של המלאכים הן עליות בהדרגה, מדרגא לדרגא שיש להן ערך זל"ז, ולכן, אף שעולים מחיל אל חיל, לא נעתקו לגמרי ממקומם הראשון ו-מדריגתם הראשונה (כיון שגם המדריגה הכי עליונה יש לה ערך למדריגה הכי תחתונה) וה"ז כאילו "עומדים כל ימיהם במדריגה אחת".]

וזהו הפירוש (הפנימי) ב"והלכת בדרכיו" – ששני הפרטים שבכתוב (א) והלכת (ב) בדרכיו תלויים זב"ז: אימתי יכול האדם להגיע, "להדמות בו יתעלה

משום שזה לא יתכן בו ית' (כמ"ש שם "לא מתוך התפעלות ולא מתוך שינוי... הם נעשות מאתו ית' לא מתוך ענין נוסף על עצמו כלל"), אלא משום שזה נוגע לתוכן פעולות המדות – דכיון שפעולות אלו באו מאתו ית' לא מתוך התפעלות, לפיכך הן דרכים טובים וישרים באמת, שכל מדה ומדה היא באופן הראוי להעשות.

וזהו המשך דברי הרמב"ם, שלאחרי שביאר תוכן ענין המדות אצלו יתברך, ממשיך, שכן ראוי לאדם להתנהג, ש"תכלית מעלת האדם להדמות לו יתעלה כפי היכולת... שנדמה מעשינו למעשיו... מה הוא חנון אף אתה הי' חנון כו" – וכאשר האדם מתדמה לבורא, והתנהגותו במדות היא כהנהגת הקב"ה כביכול ע"פ מדותיו יתעלה, אזי, תהיינה מדותיו של האדם "כפי הראוי", ותושג התועלת הנדרשת ממדה ההיא.

ועפ"י יובן הקשר בין שני הענינים בספר היד – ה"מדה בינונית שבכל דעה ודעה", והציווי "להדמות אליו כפי כחו" על ידי שהאדם מנהיג עצמו בדרכים טובים וישרים ע"פ כל אותן הכוונות ש-נקרא בהן הא"ל: ההנהגה ע"פ ה"קצוות" (שבכל דיעה ודיעה) נובעת, בדרך כלל, מהתפעלות (הלב), שאינה נותנת מקום להנהגה הפכית, ואין בה הבחנת הדעת להכריע אם במצב זה ראוי לעשות כן או לאו – ועל כן הרי היא מביאה את האדם ל"קצוות": אבל כאשר האדם מנהיג עצמו במדות אלו כדי "להדמות אליו כפי כחו", ובמילא התנהגותו במדות אלו אינה (רק) מתוך התפעלות הלב, אלא מתוך כוונה והתאמה להאמת שבמדות אלו (כפי שהן אצלו יתברך), הרי הוא אוזח במדה הבינונית שבכל דיעה ודיעה, וכלשון הרמב"ם כמ"ו "כפי הראוי", ובמילא, פעמים ההנהגה

46) להעיר מ"ושמרו דרך ה'" (וירא ית, יט) – חובא בה' דעות שם בסוף הפרק.

47) תהלים פד, ח. וראה סוף ברכות, אין להם מנוחה.

48) זכריה ג, ז.

49) לקו"ת שלח לח, ד. וראה שם ר"פ בחוקותי.

ובכ"מ.

50) ד"ה צאינה וראינה תר"ס. ועוד.

אלקה ממעל ממש⁵⁴, שמזה מובן, שה-
נשמה עצמה היא בעצם בלתי מוגבלת,
אלא שהתפשטותה בתוך אברי הגוף היא
במידה וגבול. ומזה מובן, שכאשר האדם
מתעורר לעבודתו ית' בעצם נשמתו, ה"ז
מגבי אותו ופועל בו עלי' שלא בערך,
ובפשטות – שיש לו חיות למעלה
ממדידה וגבול בעבודתו יתברך, עד כדי
מסירת נפש (למעלה מטעם ודעת).

וזהו תוכן הצייווי „והלכת בדרכיו“,
„להדמות בו יתעלה כפי היכולת“ –
שעבודת האדם בקיום התומצ"צ [שכולן
נקראות „דרכיו“, כנ"ל] צ"ל באופן של
הליכה⁵⁵, שלא בערך או גם למעלה
ממדידה והגבלה, על ידי שהאדם מעורר
ומגלה את עצם נשמתו, שהיא „חלק
אלקה ממעל ממש“, שאז נעשה „דומה
לבוראו“, „להדמות בו יתעלה כפי ה-
יכולת“⁵⁶.

(משיחת ש"פ ויחי תשמ"א)

כפי היכולת – „דרכיו“ (של הקב"ה) –
כשהוא מקיים בעצמו את הענין ד„והל-
כת“, הליכה ועלי' שלא בערך, כי מטבע
של נברא להיות מדותיו נמשכות אחרי
ההתפעלות שבלב, וכדי שהתנהגותו
במדותיו תהי' אך ורק כדי „להדמות בו
יתעלה כפי היכולת“ – עליו להתעלות
ולהגבי' את עצמו מטבע מדותיו ע"י
„הליכה“ עד שנעשה דומה לבוראו.

ובזה יובן בעומק יותר יסודם של
חז"ל לפרש שכתוב זה קאי ב„דרכים
התלויים במדות“ (ולא ב„מצות“ ש, הן
מעשיות) – אף שמצינו בכמה מקומות⁵⁷
שכל המצוות כולן נכללות ב„דרכיו“ של
מקום: מעשי האדם הרי הם במדידה
והגבלה: משא"כ „מדות“, שהן „תכונות
נפשיות“ (רוחניות), הנה בערך „מעשה“
הרי הן למעלה ממדידה והגבלה. ולכן
פירשו חז"ל ש„והלכת בדרכיו“, ענין
ה„הליכה“ ועלי' שלא בערך, קאי על
„דברים התלויים במדות“⁵⁸, כי עיקר
ענין עליית האדם מדרגא לדרגא (עד
לאופן של „הילוך“, למעלה ממדידה
והגבלה) הוא בנוגע ל„מדותיו“ (ולא ב-
מעשיו, שהם במדידה והגבלה).

ח. ביאור ענין „והלכת בדרכיו“ ב-
עומק יותר (ע"ד החסידות)⁵⁹:

נשמת כאו"א מישראל היא „חלק

(51) כניל סעיף א ובנסמן שם. וראה לעיל
הערה 18.

(52) ואולי זוהי כוונת הר"א בן הרמב"ם בסיום
דבריו „ובזה יש ענין שהבנתו רחוקה בראשונה . .
והבן זאת כי הוא ענין דק“ – שמרמז בזה, שתוכן
ענין ההליכה שייכת רק ב„מדות“.

(53) בהבא לקמן – ראה גם לקריש ח"ד ע' 1132
ואילך.

(54) תניא רפ"ב.

(55) וי"ל, שזהו בהתאם להחילוק בין גליא
דתורה ופנימיות התורה: גליא דתורה „יש לה מדה
(רק שהיא ארוכה מארץ מדה)“, אבל פנימיות
התורה „אין לה מדה . . היא א"ס ממש“ (אזהית
חנוכה ש, א. סה"מ קונטרסים ח"ב תע, א), ולכן:
ע"פ גליא דתורה (שיש לה מדה), צ"ל, ש„והלכת
בדרכיו“ (הליכה בל"ג) קאי על „דברים התלויים
במדות“ (כנ"ל ס"ז): משא"כ בעבודת ה' ע"פ
פנימיות התורה (שאין לה מדה), קיום כל מצוה
פרטית אפ"ל בחיות בלתי מוגבלת (מעצם הנשמה),
והכתוב „והלכת בדרכיו“ מתפרש כפשוטו (כל'
הר"א בן הרמב"ם), שקאי על כל המצוות כולן.

(56) להעיר מביאיה"ז (שבהערה 15), שתומצ"צ
הם „דרכי ה“ לפי שהם הדרכים להמשכת וגילוי
או"א. וי"ל שכדי שהמצוות יהיו „דרכים“ להמשכת
או"א (בל"ג), הוא ע"י עבודת האדם באופן של
„והלכת בדרכיו“, הליכה בל"ג.

תבא ג

דרבי' עד ארבעין שניו, שמזה מוכח ששלימות ההבנה בתורה באה לאחר מ' שנה של לימוד; ולא ידך קשה איך יפרשו התוס' דברי המשנה הנ"ל, בן ארבעים לבניה".

ב. והנה במהרש"א מיישב קושיית התוס', וז"ל: "ואין זה מוכרח, דודאי היו בדור המדבר כמה וכמה קטנים גם שנולדו אז קודם מתן תורה ולא היו ראויים בהתחלת הלימוד אז, וגם עמהם הכתוב מדבר ולא נתן ה' לכם לב לדעת דהיינו שיש להם מ' שנה מלידתם גם אם לא למד מ' שנה וכמו ששנינו בן מ' לבניה דלא איירי דוקא בלמד כל המ' שנה".

והיינו, שלשיטת רש"י, גם במרו"ל, "לא קאי איניש אדעת' דרבי' עד ארבעין שניו" אין הכוונה לארבעים שנה של לימוד מרבו, אלא לבן ארבעים שנה¹. וכ"ה² בפי' המיוחס לרש"י עמ"ס אבות שם (בפי' הב'): "לבניה, כד אמרין . . . ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה³ מכאן תלמיד שאינו עומד על דעת רבו עד שהוא בן ארבעים".

אבל צ"ע, כי לפי זה נמצא, שרק על אותם שנולדו בעת מ"ת ואז (בעת אמירת משנה תורה) הגיעו לבן ארבעים שנה, נאמר, "ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו'".

(9) חדא"ג סוטה שם. וראה גם תו"ט לאבות שם.
(10) וכ"ה במשכיל לדוד על פרש"י סוף פרשתנו.
(11) וכן משמע במאירי, מדרש שמואל ועוד לאבות שם. וראה אוה"ת תולדות קלו, א.

א. בדיו, ת"ח שהגיע להוראה, איתא בגמ' שאין האדם נעשה ראוי להוראה עד ארבעים שנה. ופרש"י, "עד ארבעין שניו – משנולד".

אבל בתוס' כ' פ', משנה שהתחיל ללמוד עד ארבעים שנה ולא משנה שנולד, כדאמרין בפ"ק דמסכת ע"ז ולא נתן ה' לכם לב לדעת עד היום הזה⁴ ש"מ לא קאים איניש אדעת' דרבי' עד ארבעין שניו, וזה ה"ממתן תורה עד מ' שנה שאז התחילו ללמוד".

ויסודו של רש"י לפרש שהכוונה היא "משנולד" הוא ממשנה דמס' אבות, בן ארבעים לבניה, שהכוונה לגיל ארבעים (ככל הענינים שנמנו במשנה: בן חמש שנים למקרא בן עשר כו'), שאז מגיע האדם לשלימות ההבנה (בינה) בתורה, ולכן הוי ראוי להוראה, וכן איתא בפי' המיוחס לרש"י על מס' אבות שם (בפי' הראשון), בן ארבעים, להבין דבר מתוך דבר ולהורות כהלכה".

אלא שעדיין קושיית התוס' (על פרש"י) במקומה עומדת, איך מתיישב זה עם דברי חז"ל, "לא קאי איניש אדעת'".

(1) סוטה כב, ריש ע"ב. ע"ז יט, ב.
(2) ע"ז שם. וכ"ה ברין (לר"ף) שם. מאירי שם.
ש"ך יו"ד סרמ"ב סקמ"ט (בדעת הרמ"א שם).
(3) סוטה שם.
(4) ה, ב.
(5) פרשתנו כט, ג.
(6) ראה גם חדא"ג מהרש"א סוטה שם (נעתק לקמן ס"ב).
(7) פ"ה מכ"א (בסידור אדה"ב – מכ"ב).
(8) ראה שד"ח כרך ט כללי הפוסקים ס"ח אות ח. וש"נ.